

Marek Sass

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

Mieczysław Szymoniak – szkic do portretu nauczyciela pomorskiej wsi okresu PRL

Mieczysław Szymoniak, a teacher and headmaster of a rural school in Pruszcz (Tuchola county), had always been considered a 'local' by the residents. In the 1960s, Szymoniak posed the following questions to himself, the residents, and most importantly, his pupils: where do I come from; who am I; where am I heading? Searching for one's own identity and for the identity of the place where one lives was not a popular topic at that time. It was in conflict with the ideological approach to social life, including the realm of education. Still, Szymoniak consistently pursued this path. He pointed out the directions for cultural, educational, and social activities within the local environment. He warned against abandoning traditional values. He drew attention to the need for development and equalizing educational opportunities. This was to be achieved through an exchange of experience based on openness and mutual respect. His message remains relevant today. It serves as guidance and inspiration for those who are willing to actively engage in the life of local communities, regardless of prevailing ideologies.

Keywords: biographical research, history of education, local community, recollection, identity

Wstęp

Miejsce, rola, oddziaływanie nauczyciela w środowisku życia to ważne zagadnienie badań biograficznych ujmowanych w perspektywie historyczno-społecznej, jak również antropologiczno-kulturowej. Stanowi podstawę do refleksji nad tym co

było, ale również inspiruje do działań edukacyjnych oraz animacyjnych tworzących „aktywne formy kontaktu z przeszłością i tradycją”. Dlatego „historyk nie może nie być wrażliwy na zmiany”, gdyż „bez poznania przeszłości nie ma pełnego poznania i zrozumienia teraźniejszości”¹.

Aktywni i zaangażowani nauczyciele to ważni uczestnicy życia społeczności lokalnych. Ich praca przyczynia się do niwelowania różnic, inspiruje do dalszego rozwoju, ocala od zapomnienia. Zadanie to stanowiło szczególne wyzwanie w okresie Polski Ludowej, kiedy kształtując „nowego człowieka” nakazywano poszukiwać wzorców w świecie wartości marksistowsko-leninowskiego internacjonalizmu, odrzucając uniwersalne oraz te które wynikały z dziedzictwa poszczególnych ojczyzn, również tych najbliższych – małych ojczyzn. Tym bardziej godne podkreślenia są podejmowane wówczas próby uczynienia lokalnego dziedzictwa kulturowego fundamentem zmiany społecznej. W ówczesnych czasach nie było to łatwe. Wymagało „bycia pomiędzy”, zawierania kompromisów, dokonywania wyborów oraz podejmowania decyzji akceptowanych przez ówczesne tzw. czynniki oświatowe a przede wszystkim partyjne. Różnorodność dróg, którymi podążali nauczyciele w okresie Polski Ludowej stanowi przedmiot zainteresowania badaczy, którzy poszukują odpowiedzi na pytania dotyczące skutków wielorakiego, ideologicznego jak również politycznego uwikłania szkoły, a tym samym pracujących w niej pedagogów².

Nauczycielem, który w pracy dydaktyczno-wychowawczej postanowił ocalić i popularyzować wartości wynikające z dziedzictwa swojej małej ojczyzny, był Mieczysław Szymoniak³. To przykład pedagoga, który poprzez życiowe i zawodowe wybory chronił „sвій odrębny świat”. Jako syn przedwojennego robotnika rolnego akceptował reformy wprowadzane przez komunistyczne władze po 1945 roku.

¹ F. Braudel, *Historia i trwanie*, Warszawa: Czytelnik 1999, s. 154; W. Theiss, *O metodzie historycznej w pedagogice społecznej*, „Pedagogika Społeczna”, 2006, 4, s. 131.

² Przykładem zbiorowego portretu nauczycieli okresu PRL, uwzględniającego również perspektywę statusu kadry pedagogicznej wybranych państw obozu komunistycznego, jest publikacja zredagowana przez Romualda Grzybowskiego. Przykład studium przypadku, w którym znaczące miejsce zajmują różnorodne materiały źródłowe, stanowi opracowanie na temat Wincentego Mazurkiewicza, nauczyciela z Borów Tucholskich, przygotowane przez Józefa Borzyszkowskiego. Por. *Zaangażowanie? Opór? Gra? Szkic do portretu nauczyciela w latach PRL-u*, red. R. Grzybowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013; *Pro memoria. Wincenty Mazurkiewicz (1938-2004)*, red. J. Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna, Gdańsk-Elbląg 2008.

³ Informacje dotyczące biografii oraz drogi zawodowej M. Szymoniaka przedstawione w niniejszym artykule opracowane zostały na podstawie materiałów archiwalnych znajdujących się w zbiorach autora, przekazanych po śmierci M. Szymoniaka przez jego małżonkę. Obejmują dwie teczkę. Pierwsza to akta osobowe z lat 1945-1986 o numerze ewidencyjnym 112 znajdujące się niegdyś w zasobach Gminnego Zespołu Ekonomiczno-Administracyjnego Szkół Gostycyn. Dalej cyt. Akta osobowe. Drugateczka zawiera dokumenty gromadzone przez M. Szymoniaka na przestrzeni lat i podzielone na następujące części: Sprawy osobiste – rodzinne; Praca – sprawy zawodowe; Edukacja osobista. Dalej cyt. Dokumenty osobiste.

Do pewnego stopnia był ich zwolennikiem oraz propagatorem. To funkcjonujący wówczas system umożliwił mu awans społeczny i zawodowy. Zdając sobie z tego sprawę, strzegł jednak prawa do zachowania przez każdego indywidualnej podmiotowości. Wiedział również, iż człowiek nie żyje w odosobnieniu, ale we wspólnocie, której dziedzictwo należy znać i szanować. Dał temu wyraźny sygnał, kiedy to w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku podjął się opracowania monografii swojej rodzinnej wsi⁴.

Droga edukacyjna

Lata dzieciństwa i młodość Mieczysława Szymoniaka przypadły na trudny czas. Dwudziestolecie międzywojenne, wojna i okupacja a przede wszystkim zmiany społeczne, gospodarcze oraz polityczne zachodzące w Polsce po 1945 roku odciśnięty znaczące piętno na jego życiu.

Urodził się 19 października 1922 roku w miejscowości Toityn na terenie ówczesnych Niemiec (Republiki Weimarskiej). Jego rodzice, Mikołaj i Stanisława z domu Słomianowska, w poszukiwaniu pracy przenieśli się tam z wielkopolskiego Wardężyna (gmina Rychwał, powiat koniński). Ojciec, jako wyrobnik, wynajmował się do różnych prac sezonowych w gospodarstwach majątniejszych rolników oraz majątkach ziemiańskich. W 1927 roku rodzina zamieszkała na południowym krańcu Pomorza Gdańskiego, w Pruszczu (powiat tucholski). Było to dla nich nowe miejsce, nieznane kulturowo środowisko. Mikołaj Szymoniak pochodził ze wsi Skiby (powiat Chęciny, województwo kieleckie). Jego żona to Wielkopolanka z Grabienic w powiecie konińskim. Wynajmowali mieszkanie u jednego z rolników. W zamian za to byli zobowiązani do pomocy w gospodarstwie „na każde zawołanie”, co uniemożliwiało ojcu M. Szymoniaka podjęcie innej, stałej pracy. Kiedy nie był potrzebny w gospodarstwie, jako robotnik leśny, dorabiał dorywczo w pobliskim majątku ziemiańskim⁵.

W okresie międzywojennym Mieczysław Szymoniak, jak wielu jego rówieśników z Pruszcza, edukację ukończył na piątym oddziale dwuklasowej miejscowej szkoły powszechnej. Był to rok 1936. Z tamtego okresu wyniósł poczucie ogromnej niesprawiedliwości. W swojej monografii pisał o zróżnicowaniu ekonomicznym mieszkańców oraz wynikającej z tego marginalizacji i wykluczeniu społecznym.

Wieś dzieliła się na zamożnych gospodarzy zatrudniających stale rodziny komornicze, na biednych kmiotków borykających się z trudnościami finansowymi, na bezrolnych chałupników bez stałej pracy, na deputatników pracujących u zamożnych gospodarzy, na komorników (tak zwanych frejkarzy) mieszkających pod

⁴ M. Szymoniak, *Monografia geograficzno-gospodarcza wsi Pruszcz, gromada Gostycyn, pow. Tuchola, województwo bydgoskie*, Toruń 1964. Maszynopis w zbiorach autora.

⁵ Akta osobowe. Odpis aktu urodzenia M. Szymoniaka. Złotów, 29 marca 1951 r. Rękopis życiorysu M. Szymoniaka spisanego w Złotowie 11 września 1950 r.

obcym dachem za odrobek, bez stałej pracy i na kolejarzy, którym powodziło się najlepiej. (...) Oddzielną grupę stanowili parobcy i pastusi zatrudniani za miesięczne wynagrodzenie u mniej zamożnych gospodarzy, a mieszkający najczęściej w stajniach i oborach⁶.

To poczucie krzywdy, które odnosił także do siebie, towarzyszyło Mieczysławowi Szymoniakowi przez cały okres aktywności zawodowej. W notatce z przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku zapisał następującą refleksję:

Gdyby Mieczka matka nie była sprzątaczką a nauczycielką oraz ojciec nie drwałem a urzędnikiem, Mieczek miałby piątki, jak się to mówi z góry na dół i sprawowanie „wzorowy”. Mając tę boleść serca przez całe życie stosowałem inne, sprawiedliwe kryteria ocen, nie wg pochodzenia, czyli fotela, a wg wartości słów – wiedzy, by choć w części spłacić grzechy moich zacnych nauczycieli!!!⁷.

Status ekonomiczny rodziców Mieczysława Szymoniaka uniemożliwił mu ukończenie pełnej szkoły powszechnej, w której naukę musiałby kontynuować w oddalonej o osiemnaście kilometrów Tucholi. Do wybuchu wojny pomagał rodzicom, aby ulżyć ich trudnej sytuacji finansowej i materialnej. Podczas okupacji niemieckiej, jako robotnik leśny, pracował w Nadleśnictwie Zamrzenia. Pod koniec marca 1943 roku został wywieziony na przymusowe roboty w głąb Niemiec, do Wirtembergii⁸. Po latach, nie kryjąc emocji, pokazywał uczniom fragment materiału z tamtego czasu z naszywką przedstawiającą postawiony na kancie kwadrat o fioletowym obramowaniu, w którego centrum, na żółtym tle, znajdowała się fioletowa litera „P” – znak rozpoznawczy polskich przymusowych robotników pracujących w Niemczech.

W tym czasie postanowił, iż zostanie nauczycielem. Latem 1945 roku, w Tucholi, zdał egzamin w zakresie nauk obejmujących program nauczania siedmioklasowej publicznej szkoły powszechnej trzeciego stopnia. Następnie rozpoczął półroczny przygotowawczy kurs pedagogiczny w Złotowie (Wielkopolska). Ukończył go 21 grudnia 1945 roku. Uzyskał w ten sposób możliwość uczenia w szkołach powszechnych. Od 2 do 26 lipca 1947 roku uczęszczał na wakacyjny kurs pierw-

⁶ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 12.

⁷ Dokumenty osobiste. Odręczna notatka zatytułowana „Refleksja życiowo-historyczna” wpięta między świadectwami Szkoły Powszechnej w Pruszczu. Poczucie krzywdy, jakie wyniósł Mieczysław Szymoniak z czasu pobytu w szkole zapewne wynikało z obowiązującego wówczas systemu edukacji oraz stopnia organizacji szkół powszechnych. Przede wszystkim liczne i łączone klasy oraz różnice programowe utrudniały, a wręcz uniemożliwiały, dzieciom wiejskim dalszą edukację, a co za tym idzie awans społeczny i zawodowy. Por. J. Sadowska, *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 93-94, 119-122, 226-228.

⁸ Akta osobowe. Rękopis życiorysu Mieczysława Szymoniaka spisane w Złotowie 11 września 1950 r.

szego stopnia dla czynnych niewykwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych. Obejmował on pierwszy rok nauki w zakresie skróconego programu gimnazjum ogólnokształcącego. Uzupełniał wykształcenie, uczestnicząc w wykładach Wszechnicy Radiowej, którą ukończył pomyślnie zdany egzaminem 20 listopada 1950 roku. Zaocznie uczył się w Liceum Pedagogicznym w Słupsku. 25 lipca 1956 roku otrzymał świadectwo dojrzałości⁹.

Marzenie Mieczysława Szymoniaka zbiegło się w czasie z realizacją jednego z priorytetowych zadań nowej władzy. Chodziło o „łagodzenie deficytu kadrowego szkolnictwa”. Polegało ono nie tylko na zastąpieniu pedagogów, którzy zginęli podczas wojny, nowymi, ale przede wszystkim na właściwym doborze kadry. Ówczesne siły polityczne uznały, iż kandydaci na nauczycieli powinni pochodzić ze środowiska robotniczego lub rodzin robotników rolnych, dla których praca w tym zawodzie stanowiła awans społeczny¹⁰. Rozpoczął się wówczas proces, który Witold Chmielewski określił mianem „walki o »duszę« nauczyciela”. Polegała ona na przekształceniu jego świadomości do tego stopnia, aby stał się on dobrowolnym i świadomym propagatorem idei Polski Ludowej. Mimo że podporządkowany był temu zadaniu cały system kształcenia kadry pedagogicznej, osiągnięcie założonych efektów „wychowania ideologicznego” nie było łatwe¹¹.

Tak dobrane kadry miały zaszczeplić wśród uczniów właściwy stosunek do nowej, ludowej, ojczyzny. O tym, iż był to czas wzmożonej walki ideologicznej świadczą słowa ówczesnego ministra oświaty:

Pomożemy nauczycielowi przez uzbrojenie go w teorię pedagogiczną odpowiadającą potrzebom i założeniom ideowym Polski Ludowej. Wspólnym wysiłkiem (...) sformułujemy ideał wychowawczy (...) modelem obywatela w okresie budowy socjalizmu jest jednostka kierująca się naukowym światopoglądem, wyzwoloną z przesądów (...) przepojona duchem ludowego patriotyzmu i poczuciem prawdziwego internacjonalizmu, czujna na interesy klasy robotniczej, pracującego chłopstwa i ludowej inteligencji

⁹ Tamże. Rękopis życiorysu M. Szymoniaka spisano w Złotowie 11 września 1950 r. Dokumenty osobiste. Państwowa Komisja Egzaminów Nadzwyczajnych w Szkołach Powszechnych w Tucholi. Świadectwo Egzaminu Nadzwyczajnego. Tuchola, 31 lipca 1945 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego. Wstępny Kurs Pedagogiczny w Złotowie. Zaświadczenie z 21 grudnia 1945 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego w Szczecinie. Kurs wakacyjny dla czynnych niewykwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych. Zaświadczenie. Złotów, 26 lipca 1947 r. Wszechnica Radiowa. Zaświadczenie o zdaniu egzaminu. Złotów 20 listopada 1950 r. Świadectwo Dojrzałości Liceum Pedagogicznego. Słupsk, 25 lipca 1956 r.

¹⁰ R. Grzybowski, *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły. Wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 127, 205.

¹¹ W. Chmielewski, *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944-1956)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006, s. 100-103.

Minister Stanisław Skrzeszewski wypowiedział te słowa na rozpoczęcie roku szkolnego 1948/1949. Przy innej okazji dodał:

Będziemy konsekwentnie walczyć z pravicowym i nacjonalistycznym odchyleniem i w szczególności ze szkodliwym mitem apolityczności szkoły. (...) Zgodnie z ludowym patriotyzmem będziemy kultywować internacjonalistyczne wychowanie młodego pokolenia, cenić i kochać Związek Radziecki. Pokażemy młodzieży znaczenie i wkład radziecki do historii ludzkości¹².

Konsekwencją tak sformułowanych założeń było opracowanie planu politycznego kształtowania nowej kadry nauczycielskiej. Określony został w „Wytocznych w sprawie ofensywy ideologicznej wśród nauczycieli i młodzieży zakładów nauczycieli”. Prowadzone działania miały doprowadzić do zmiany systemu wartości, przekonań ideowych, a co za tym idzie postaw politycznych całej szkolnej kadry pedagogicznej¹³.

Nauczyciele, zwłaszcza młodzi, z dystansem traktowali postępującą ideologizację życia szkoły. Pisze o tym w swoich wspomnieniach Józef Koziński, w latach pięćdziesiątych, nauczyciel w Borach Tucholskich.

Jesienią miały się odbyć (...) wybory do rad narodowych. W związku z tym ruszyła gigantyczna machina propagandowa. Wezwano nas, nauczycieli, uważanych za wierne ramię Partii, na bure i ponure zebranie Komitetu Powiatowego. Prowadził je prelegent z betonu, którego przemówienie nasycone było nowomową i frazesami na temat spraw wiejskich. Mówił, mówił, ale nie mówił, o czym mówił. (...) Co kilka miesięcy nauczyciele szkół rozsianych po naszej gminie zbierali się na szkolenia ideologiczne. Patronował im Związek Nauczycielstwa Polskiego – organizacja podejrzana. Powierzano nam prometejską misję wychowania Człowieka Socjalizmu. Aby to uczynić, trzeba było pogłębiać wiedzę marksistowską. To zadanie miało w sobie coś z patosu Włodzimierza Majakowskiego i coś z groteski Witolda Gombrowicza¹⁴.

W latach 1962-1964 Mieczysław Szymoniak kształcił się w Zaocznym Studium Nauczycielskim w Toruniu, gdzie uzyskał kwalifikacje do nauczania geografii. Z dniem 1 września 1968 roku powierzono mu obowiązki kierownika powiatowego ogniska metodycznego w zakresie tego przedmiotu. Stało się to bezpośrednim powodem jego udziału w kursie dla kierowników ognisk metodycznych, który odbywał w Gdyni, a zakończył w lipcu 1969 roku. Z kolei w roku szkolnym 1975/1976

¹² L. Szuba, *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944-1956*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 312-313. Ten okres w dziejach polskiej oświaty omawiają również Stanisław Mauersberg i Marian Walczak. Por. S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944-1956)*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa 2005.

¹³ R. Grzybowski, *Polityczne priorytety*, s. 147.

¹⁴ J. Koziński, *Moje wloty i upadki. Autobiografia z psychologią w tle*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2009, s. 56-58.

był słuchaczem Studium Przedmiotowo-Metodycznego w zakresie geografii. 28 maja 1979 roku na podstawie egzaminu złożonego przed Państwową Komisją Egzaminów Kwalifikacyjnych przy Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Poznaniu zdał Egzamin Kwalifikacyjny równoważny wyższym studiom zawodowym na kierunku geografia¹⁵.

Aktywność zawodowa i społeczna

Na początku drogi zawodowej Mieczysława Szymoniaka skierowano do pracy w powiecie sępoleńskim, następnie złotowskim. Przez pierwsze osiem miesięcy zatrudniony był w Publicznej Szkole Powszechnej w Pęperzynie, następnie w Krajence (1946-1948) oraz Kujanie (1948-1950). Kolejne pięć lat pracował jako urzędnik w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Złotowie, piastując również funkcje administracyjno-kierownicze. Od marca 1955 do sierpnia 1956 roku kierował Państwowym Domem Dziecka w Radawnicy. W 1954 roku został członkiem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Pracując na ziemi złotowskiej, poznał również swoją przyszłą żonę, o dwa lata od niego młodszą, Gertrudę Martę Betańską, urodzoną w Zakrzewie¹⁶.

Mieczysława Szymoniaka ceniono za jego uczciwość i sumiennosc w wykonywaniu obowiązków zawodowych, ale także za zaangażowanie w działalność społeczno-polityczną. Pracując w szkole w Kujanie, był jednocześnie przewodniczącym koła Związku Młodzieży Polskiej w tej miejscowości. Wśród pracowników tamtejszego tartaku prowadził szkolenia ideologiczne. Należał do Kolektywu Kolportażowego przy Komitecie Powiatowym PZPR w Złotowie oraz, z ramienia tej partii, był członkiem Gromadzkiej Rady Narodowej w Zakrzewie. Ówczesne władze partyjne niepokoił fakt, iż mimo ideologicznego zaangażowania, „przychylnego ustosunkowania do obecnej rzeczywistości, ZSRR i spółdzielczości” uczęszczał

¹⁵ Dokumenty osobiste. Zaoczne Studium Nauczycielskie w Toruniu. Zawiadomienie o przyjęciu na studia zaoczne, kierunek geografia. Toruń, 5 czerwca 1962 r. Zaświadczenie ukończenia kursu centralnego dla kierowników ognisk metodycznych geografii. Gdynia 19 lipca 1969 r. Akta osobowe. Odpis dyplomu Studium Nauczycielskiego poświadczający, iż Mieczysław Szymoniak w latach 1962-1964 odbył studia na kierunku geografia z historią i złożył egzamin dyplomowy 26 lipca 1964 r. Tuchola, dnia 28 lipca 1964 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tucholi. Powołanie na stanowisko kierownika powiatowego ogniska metodycznego. Tuchola dnia 12 września 1968 r. Opinia kol. Szymoniak Mieczysława nauczyciela Szkoły Podstawowej w Pruszczu, gm. Gostycyn. Pruszcz, 18 sierpnia 1976 r. Świadectwo ukończenia Studium Przedmiotowo-Metodycznego na kierunku geografia. Bydgoszcz, 15 września 1976 r. Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Poznaniu. Zaświadczenie potwierdzające zdanie egzaminu kwalifikacyjnego równoważnego wyższym studiom zawodowym – kierunek geografia. Poznań, 28 maja 1979 r.

¹⁶ Akta osobowe. Urząd Stanu Cywilnego w Krajence. Odpis skrócony aktu małżeństwa Mieczysława Szymoniaka i Gertrudy Betańskiej. Krajenska, 27 lutego 1947 r. Mieczysław Szymoniak, Kwestionariusz osobowy. Pruszcz, 16 września 1970 r.

do kościoła i wobec kleru był „uległy”¹⁷. Mimo to aktywność Mieczysława Szymoniaka wśród ludności autochtonicznej wychowanej na ideałach spod znaku Rodła, do której należała również jego małżonka, oraz repatriantów przybyłych z ziem wcielonych do Związku Radzieckiego spotkała się z uznaniem władz polityczno-partyjnych. „Za całokształt działalności społecznej i zawodowej” otrzymał Medal 10-lecia Polski Ludowej¹⁸. Miał wówczas trzydzieści dwa lata. W tym czasie postanowił wrócić do Pruszcza. Powodem (okazją?) była potrzeba pomocy rodzicom.

15 czerwca 1956 roku M. Szymoniak zwrócił się do Wydziału Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie z wnioskiem o przeniesienie „w stan pozasłużbowy” na okres jednego roku. Prośbę motywował koniecznością opieki nad chorującym ojcem, który prowadził dziesięciohektarowe gospodarstwo rolne. Deklarował, iż po załatwieniu formalności związanych z przejęciem gospodarstwa przez młodszego brata Stanisława będzie kontynuował pracę w Radawnicy. Jednak stało się inaczej. Już we wrześniu 1956 roku został zatrudniony w Tucholi na stanowisku kierownika Powiatowego Domu Kultury. Funkcję tę pełnił do sierpnia 1959 roku. Zapamiętano go jako dobrego organizatora działań kulturalno-oświatowych, w których „wykazywał dużo pożytecznej inicjatywy i sumienności”¹⁹.

W latach 1958-1960 Mieczysław Szymoniak wybudował w Pruszczu dom jednorodzinny – jak mawiał swój „życiowy dorobek”. Zamieszkał tam z małżonką i dziećmi. Zdecydował, iż wróci do pracy w szkolnictwie²⁰. W związku z tym, zwrócił się do Inspektoratu Oświaty w Tucholi z prośbą o zatrudnienie w miejscowej placówce lub w Klonowie, dokąd miał dogodny dojazd pociągiem. Ostatecznie posadę nauczyciela uzyskał w oddalonej od Pruszcza o nieco ponad trzy kilometry Bagienicy. W tamtejszej szkole pracował od 1 września 1959 roku do końca sierpnia 1965. Do pracy dochodził pieszo lub dojeżdżał rowerem. Te trudne warunki wpłynęły na pogorszenie jego stanu zdrowia. Pracę w prusieckiej szkole rozpoczął z początkiem roku szkolnego 1965/1966. Od 1 sierpnia 1976 roku został dyrektorem placówki. Funkcję piastował do czasu przejścia na emeryturę, 31 lipca 1982 roku. Następnie

¹⁷ Akta osobowe. Wywiad na temat Mieczysława Szymoniaka przeprowadzony przez szeregowego Kazimierza Kotlarka z Posterunku Milicji Obywatelskiej w Złotowie (bez daty i miejsca). Charakterystyka Mieczysława Szymoniaka sporządzona 4 września 1951 r. Podpis nieczytelny. Notatka z wywiadu przeprowadzonego z Mieczysławem Szymoniakiem przez Bernarda Sterniczuka z Posterunku Milicji Obywatelskiej w Zakrzewie. Zakrzewo, 12 września 1951 r.

¹⁸ Tamże, Wniosek o nadanie orderu – odznaczenia. Złoty Krzyż Zasługi. Tuchola, 10 stycznia 1974 r.

¹⁹ Tamże, Pismo Mieczysława Szymoniaka do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie w sprawie przeniesienia w stan pozasłużbowy. Radawnica, 15 czerwca 1956 r. Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tucholi w sprawie zatrudnienia Mieczysława Szymoniaka na stanowisku kierownika Powiatowego Domu Kultury. Tuchola, 14 września 1956 r. Opinia o pracy ob. Mieczysława Szymoniaka nauczyciela Szkoły Podstawowej w Pruszczu. Tuchola, 31 października 1966 r.

²⁰ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 69.

zatrudniony był jako nauczyciel na część etatu. Ostatecznie z uczniami rozstał się 30 czerwca 1987 roku²¹.

Podsumowanie działań Mieczysława Szymoniaka na polu zarządzania szkołą zawarte zostało w arkuszu oceny pracy dyrektora z maja 1982 roku. Dokument ten, oprócz merytorycznych stwierdzeń odnoszących się bezpośrednio do zarządzania, stanowi jeden z wielu przykładów oddziaływania lokalnych struktur partyjnych na kadre kierowniczą²². We wspomnianym piśmie stwierdzono między innymi, iż dyrektor

wdraża wytyczne władz szkolnych i politycznych (...). Reprezentuje właściwą postawę moralną i ideowo-polityczną. (...) Zabezpiecza socjalistyczny kierunek wychowania i nauczania. (...) Dobrze planuje pracę dydaktyczno-wychowawczą i opiekuńczą oraz administracyjno-gospodarczą. (...) Dbą o przygotowanie bazy dydaktycznej (...), wzbogaca wyposażenie szkoły, przeprowadził remont kapitalny obiektu, który jest zadbany. Wystrój szkoły gustowny i spełnia swoje funkcje. Zabezpiecza warunki dla pracy organizacji uczniowskich, rozwija działalność samorządową młodzieży. Sprawnie i terminowo załatwia sprawy. (...) Prowadzi dokumentację (...) zgodnie z obowiązującymi przepisami. Troszczy się o wychowawczy i dydaktyczny poziom szkoły. Planowo realizuje hospitacje. Udziela rzeczowego instruktarzu. Inspiruje nauczycieli do twórczej pracy pedagogicznej. Troszczy się o podnoszenie kwalifikacji pedagogicznych nauczycieli. Dbą o dyscyplinę pracy. Przeprowadza badania poziomu i efektów pracy szkoły. Mądrze gospodaruje środkami budżetowymi²³.

Niewątpliwie Mieczysławowi Szymoniakowi zależało na tym, aby młodzi mieszkańcy Pruszcza nie kończyli edukacji na szkole podstawowej. Z dumą podkreślał, iż w okresie dwudziestolecia powojennego, na 307 uczniów dalszą naukę podjęło 143, z których 101 ukończyło ją z pozytywnymi wynikami. Wśród nich było 32 absolwentów liceum ogólnokształcącego, 21 liceum pedagogicznego, 4 technikum rolniczego oraz 44 zasadniczej szkoły zawodowej²⁴. Miejscowych gospodarzy namawiał do podnoszenia kwalifikacji. Aby im to umożliwić przez wiele lat, jako opiekun Zespołu Przysposobienia Rolniczego, organizował dokształcanie dorosłych w tym zakresie²⁵.

²¹ Akta osobowe. Wniosek Mieczysława Szymoniaka do Inspektoratu Oświaty w Tucholi w sprawie zatrudnienia w szkole w Pruszcze lub Klonowie. Pruszcz, 7 lipca 1959 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tucholi. Wydział Oświaty i Kultury. Pismo do Mieczysława Szymoniaka o przeniesieniu z szkoły w Bagienicy do Pruszcza. Tuchola, 18 sierpnia 1965 r. Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy. Wniosek o zatwierdzenie kandydata na stanowisko dyrektora szkoły w Pruszcze, gmina Gostycyn. Gostycyn, 18 sierpnia 1976 r. Zbiorcza Szkoła Gminna Gostycyn. Pismo do Mieczysława Szymoniaka w sprawie rozwiązania stosunku pracy w związku z przejściem na emeryturę. Gostycyn, 25 października 1982. Umowa o pracę zawarta dnia 30 kwietnia 1987 r.

²² R. Grzybowski, *Polityczne priorytety*, s. 315.

²³ Akta osobowe. Arkusz oceny pracy nauczyciela. Gostycyn, 20 maja 1982 r.

²⁴ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 73.

²⁵ Akta osobowe. Arkusz oceny pracy nauczyciela. Gostycyn, 20 maja 1982 r.

W okresie aktywności zawodowej M. Szymoniak angażował się w życie społeczności wiejskiej, jak również oświatowej. Aktywnie działał w Towarzystwie Przyjaciół Dzieci oraz Lidze Ochrony Przyrody. Wspierał rozwój ruchu harcerskiego. W latach 1972-1976 pełnił funkcję prezesa ogniska Związku Nauczycielstwa Polskiego w Gostycynie. Przez ponad dwadzieścia lat, jako kurator sądowy, zajmował się sprawami nieletnich. Swoje wcześniejsze doświadczenia pracy kulturalnej wykorzystywał we współpracy z miejscowym „Klubem Rolnika”. Urządzał czyny społeczne na rzecz wsi. Organizował wycieczki rowerowe, wieczorki poetyckie oraz taneczne „przy muzyce z płyt i taśm magnetofonowych”. Na spotkania z młodzieżą zapraszał seniorów, którzy opowiadali o dawnych dziejach wsi. Nagrywał ich relacje²⁶.

Pytanie, na które nie ma jednoznacznej odpowiedzi, brzmi: w jakim stopniu podejmowane przez Mieczysława Szymoniaka działania przepojone były „ideałami ustroju socjalistycznego”, a na ile wynikały z potrzeby autentycznej pracy społecznej, której celem był rozwój społeczności lokalnej? Mieczysław Szymoniak to niewątpliwie społecznik jednocześnie zaangażowany politycznie. Należał do Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej. Był wiceprzewodniczącym Rady Gminnej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego. Jego postawę doceniały władze partyjne. Otrzymywał nagrody kuratora, jak również Ministra Oświaty i Wychowania. Uhonorowany został Złotą Odznaką ZNP, Odznaką Przyjaciół Dzieci, Honorową Odznaką Przyjaciół Harcerstwa. Odznaczono go, wspomnianym wcześniej, Medalem 10-lecia Polski Ludowej a także Medalem 40-lecia Polski Ludowej oraz Złotym Krzyżem Zasługi²⁷.

Należałoby wobec tego zapytać, czy Mieczysław Szymoniak w czasie swojej aktywności zawodowej pełnił „służbę myśli”, oznaczającą stan na straży prawdy, krytycyzmu, wyczulenia na niesprawiedliwość, totalitaryzm, niezgodę na konformizm? Czy pełniąc funkcję kierowniczą w ówczesnym systemie polityczno-partyjnym, mógł się jego oddziaływaniom oprzeć, przeciwstawić? A może była to postawa „swego rodzaju uwiedzenia” ówczesną „nowomową”, którą do pewnego stopnia akceptował, ale i wykorzystał do realizacji własnych planów²⁸?

Mieczysław Szymoniak był aktywnym członkiem miejscowej społeczności, ale jednocześnie działaczem partyjnym. Zapewne pomogło mu to, w ówczesnych realiach, zrobić wiele dobrego dla Pruszcza i okolicy. Należy podkreślić, iż działał także w określonych uwarunkowaniach środowiskowych. Miał świadomość, iż wśród mieszkańców wsi znajdują się przeciwnicy wprowadzanych po II wojnie światowej

²⁶ Tamże. Wniosek o nadanie orderu – odznaczenia. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Gostycyn, 16 grudnia 1986 r. Por. M. Sass, *Pruszcz. (Auto)portret pomorskiej wsi*, Magraf s.c., Bydgoszcz – Pruszcz 2021, s. 156.

²⁷ Akta osobowe. Wniosek o nadanie orderu – odznaczenia. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Gostycyn, 16 grudnia 1986 r.

²⁸ Por. W. Theiss, *Zniewolone dzieciństwo*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1996, s. 131.

zmian ustrojowych. Widział ich przede wszystkim pośród przedwojennych majątnych gospodarzy. Zwolenników reform upatrywał w dawnych robotnikach rolnych, małorolnych gospodarzach, ale także osobach, które przybyły z zewnątrz. W latach 1945-1947 w Pruszczu osiedliło się 19 nowych rodzin, w tym 5 z Wileńszczyzny, 4 z terytorium Związku Radzieckiego oraz 10 z województwa kieleckiego. Na początku lat sześćdziesiątych XX wieku stanowili oni 43,4% ogółu mieszkańców wsi. Społeczność dzieliła się na autochtonicznych „Pomorzaków”, „tych zza Buga” oraz „z Kieleckiego”. Nie bez znaczenia był podział na „kościelnych” i „partyjnych”. To, iż repatrianci z ziem wcielonych do ZSRR otrzymywali majątki za darmo, natomiast przesiedleńcy z centralnej Polski musieli je spłacać w ratach, stanowiło również punkt zapalny w relacjach społecznych, a przede wszystkim sąsiedzkich²⁹.

Instytucją, która integrowała zróżnicowaną społeczność była miejscowa parafia. To dzięki niej, a zwłaszcza postawie proboszcza, księdza kanonika Józefa Bruskiego, zachowano oraz promowano wartości katolickie, etyczno-moralne, historyczno-narodowe zakorzenione w tradycji międzywojennej, nastawione krytycznie nie co do samej idei równości i sprawiedliwości społecznej, ale sposobów jej realizacji przez władzę ludową. Ksiądz Józef Bruski, kolega z seminaryjnego rocznika ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego, brat żołnierza niezłomnego porucznika Alojzego Bruskiego pseudonim Grab, zamordowanego w więzieniu we Wronkach (1946), przyjaciel ks. podpułkownika Józefa Wryczy, przez cały okres pracy duszpasterskiej w Pruszczu (1947-1983) był wierny przesłaniu „Bóg, Honor, Ojczyzna”³⁰. Wartości, które głosił przynosiły owoce w momentach przełomowych, jakimi były obchody tysiąclecia chrztu Polski, a zwłaszcza wydarzenia sierpnia 1980 roku. Wówczas miejscowi kolejarze, jak i rolnicy zrzeszyli się w związkach zawodowych. Organizowali wycieczki oraz pielgrzymki. Z własnej inicjatywy zbudowali plac zabaw i boisko do gry w piłkę. Wzniesli krzyże przydrożne w miejscach tych, które zniszczyli okupanci hitlerowscy. W tym czasie mieszkańcy Pruszcza uczestniczyli w uroczystościach o charakterze patriotyczno-religijnym w miejscach martyrologii 1939 roku, w Rudzkim Moście koło Tucholi i Karolewie (powiat sępoleński). Wyrazem zaangażowania oraz wiary w odradzającą się wolność była uroczystość poświęcenia sztandaru NSZZ „Solidarność” miejscowych kolejarzy (25.11.1981)³¹. O tym, iż sytuacja społeczna była złożona i niejednoznaczna świadczy fakt, iż wśród mieszkańców tej miejscowości znalazły się osoby, które działania środowiska niepodległościowych inwigilowały, godząc się na świadomą a także dobrowolną współpracę z pracownikami Służby Bezpieczeństwa³².

²⁹ Por. M. Sass, *Pruszcz*, s. 135-137.

³⁰ Tenże, *Ks. kan. Józef Bruski – proboszcz z Pruszcza. Życie i dzieło*, Magraf s.c., Bydgoszcz 2003.

³¹ M. Sass, *Pruszcz*, s. 168-169.

³² A. Węsierski, *Toksyczna agentura, cz. II*, Machina Druku, Toruń 2020, s. 93-96, 106-110.

W którym miejscu tej „społecznej mozaiki” umiejscowić Mieczysława Szymoniaka? Wszak harcerze ze szkoły, której był dyrektorem pełnili honorową wartę przy grobach pomordowanych w Karolewie, uczestniczyli w patriotycznej uroczystości w Rudzkim Moście, asystowali podczas poświęcenia sztandaru prusieckich kolejarzy. Ale też gościli w szkole oficerów, którzy podczas stanu wojennego przebywali na terenie gminy Gostycyn. Patrząc z perspektywy lat, można bez wątplenia stwierdzić, iż Mieczysław Szymoniak swoje „życie świadome” wyznaczył między naciskami zewnętrznymi a wewnętrzną autonomią³³. Zdawał sobie sprawę, iż działanie nie jest możliwe w odosobnieniu, izolacji, podlega pewnym zależnościom, ograniczeniom, uwarunkowaniom także politycznym. Niektóre z nich akceptował. Wiedział, iż człowiek „nie porusza się w zamkniętym kręgu, (...) lecz usamodzielnia się i oddziałuje na innych”. Właśnie w tej nieprzewidywalności działań, jak również ich skutków, dostrzegał nadzieję, która nadawała sens jego pracy pedagogicznej³⁴.

Nauczyciel geografii

Niewątpliwie pasją Mieczysława Szymoniaka była geografia i jej nauczanie. Dawni uczniowie wspominają go jako nauczyciela z pasją. Emilia Grzempa zauważa:

Będąc dzieckiem miałam okazję być, wraz z moimi rodzicami, u państwa Szymoniaków. W mojej pamięci pozostał pokój-gabinet. Przy ścianie (...) stało wielkie biurko, na którym leżały książki i różne notatki. (...) Nad biurkiem wisiła mapa. Miejsce to emanowało niezwykłą atmosferą pracy³⁵.

Danuta Jawor:

Pasjonat geografii i podróży, który z wycieczki do Koronowa zrobił niesamowitą wyprawę pociągiem. Nie wiem, czy jeszcze gdzieś jest Jego praca dyplomowa. Pokazywał ją, by zachęcić do nauki. Ręcznie rysowane mapy, przekroje. Staranność i dokładność, której nam brakuje³⁶.

E. Grzempa dodaje, iż

w pasjonujący sposób zachęcał do poznania otaczającego świata. Zawsze doskonale przygotowany do lekcji, prezentując liczne ilustracje, fotografie i inne przygotowane przez siebie pomoce naukowe zabierał nas w „podróż” po nieznanym, odległych zakątkach świata. Ile pracy i czasu wymagało przygotowanie tych wszystkich materiałów, uświadomiłam sobie dopiero wtedy, gdy sama zostałam nauczycielką³⁷.

³³ M. Heller, *Moralność myślenia*, Copernicus Center Press, Kraków 2015, s. 44.

³⁴ H. Arendt, *Kondycja ludzka*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2010, s. 218-222.

³⁵ E. Grzempa, *Relacja w zbiorach autora*.

³⁶ M. Sass, *Pruszczyk*, s. 255.

³⁷ E. Grzempa, *Relacja*.

Omawiając z uczniami kolejne tematy podkreślał, na co będzie zwracał szczególną uwagę. Na gazetce szkolnej wywieszał zagadnienia powtórzeniowe, które każdy uczeń mógł zapisać, aby lepiej przygotować się do sprawdzianów. Uczyl w ten sposób samodzielności i odpowiedzialności. Wiele emocji wzbudzały zajęcia terenowe, kiedy to wyjaśniał pojęcie horyzontu, zastanawiając się, czy podczas jednej lekcji uda się dotrzeć na „koniec świata”, tam gdzie niebo „dotyka” pól, albo gdy wyjaśniał jak obliczyć godzinę za pomocą zegara słonecznego. Mieczysław Szymoniak podczas lekcji zwracał uwagę na zachowanie wychowanków, dlatego na każde, „choćby drobne uczniowskie niezdyscyplinowanie” reagował gwałtownie i emocjonalnie, co u uczniów powodowało lęk oraz niezrozumienie³⁸. Ważne zadanie pełnili klasowi „mapowi”. Przygotowywali aktualne spisy map. Układali je według nadanych numerów w przygotowanym do tego pomieszczeniu. Odpowiadali za przyniesienie właściwej mapy na lekcje.

Także władze oświatowe podkreślały profesjonalizm i zaangażowanie Mieczysława Szymoniaka. Po rocznej pracy w Pruszczu zastępca inspektora szkolnego Atanazy Szefs w przygotowanej ocenie stwierdził między innymi:

W szkolnictwie pracuje sumiennie. Zorganizował i uporządkował pomoce naukowe do nauczania geografii. Sporo pomocy sam urządził. W pracy nauczycielskiej osiąga zadowalające wyniki. Nie miał żadnych nieporozumień z rodzicami. Jest nauczycielem zdyscyplinowanym.

W opiniach z lat 1976-1982 czytamy:

(...) Do lekcji zawsze przygotowuje się starannie. Stosuje próby nowoczesnych metod nauczania, wykorzystuje w miarę istniejących potrzeb środki dydaktyczne oryginalne lub przygotowane przez siebie. W ogóle jest nauczycielem systematycznym i pracowitym. Nauczyciel Szymoniak jest koleżeński, chętnie służy radą i pomocą młodszym koleżankom. Nigdy nie odmawia pomocy w dodatkowych zajęciach. Cieszy się szacunkiem rodziców w środowisku i posiada autorytet wśród młodzieży. (...) Jest bardzo dobrym metodykiem. (...) Osiąga dobre wyniki w swojej pracy. Z dużym poświęceniem i powodzeniem rozwija zainteresowania poznawcze dzieci i młodzieży w ramach Szkolnego Koła Turystyczno-Krajoznawczego, mającego w swym dorobku bogate osiągnięcia i wysoko oceniane przez władze szkolne. (...) Z powodzeniem organizuje czyny społeczne mające na celu pozyskiwanie środków na wyposażenie Koła SKTK (własny sprzęt turystyczny, kamera filmowa). Wspaniały organizator ciekawych wycieczek i obozów wędrownych. Umie doskonale organizować kolonie wypoczynkowe. (...) W toku wycieczek wyświetlił dużo filmów o walorach poznawczych i wychowawczych. (...) Jest dobrym organizatorem procesu lekcyjnego. Stosuje różnorodne metody nauczania. Systematycznie i rytmicznie realizuje program nauczania. Częstotliwość oceniania uczniów dobra. (...) Wielki patriota, rozmiłowany w pięknie przyrody ojczyznej. Organizator działalności turystycznej w szkole i gminie.

³⁸ Tamże.

Zapewne jednym z efektów przedstawionych powyżej opinii było to, iż z dniem 15 października 1977 roku powołany został na stanowisko nauczyciela dyplomowanego³⁹.

Działalność Mieczysława Szymoniaka w ramach Szkolnego Koła Turystyczno-Krajobrazowego została zauważona przez władze wojewódzkie. Ogromnym zainteresowaniem cieszył się film „Mikołaj Kopernik Wielki Syn Narodu Polskiego” nakręcony przez uczestników koła w ramach obchodów Roku Kopernikańskiego ogłoszonego przez UNESCO dla uczczenia pięćsetnej rocznicy urodzin wielkiego astronoma. Pod koniec stycznia 1973 roku zwrócono się do dyrekcji szkoły oraz opiekuna koła o udostępnienie filmu Szkolnemu Wojewódzkiemu Ośrodkowi Krajoznawczo-Turystycznemu w Bydgoszczy. Zgodnie z prośbą film przekazano. Zaprezentowano go na wystawie prac poświęconych Kopernikowi w Muzeum Etnograficznym w Toruniu w dniach 18-28 lutego. Po latach całą tę przygodę Mieczysław Szymoniak podsumował krótkim stwierdzeniem: „film do mnie już nie wrócił”⁴⁰.

Mieczysław Szymoniak to jeden z prekursorów badań dziejów lokalnych widzianych z perspektywy szeroko rozumianych nauk o Ziemi. Uczęszczając do Zaocznego Studium Nauczycielskiego w Toruniu pracę proseminaryjną poświęcił analizie środowiska fizyczno-geograficznego powiatu tucholskiego. Z kolei praca dyplomowa dotyczyła miejsca mu najbliższego, geograficzno-gospodarczej charakterystyki wsi Pruszcz. Doktor Władysław Mrozek, recenzent pracy, stwierdził z uznaniem, iż pierwsza monografia tej miejscowości „stanowi cenny materiał źródłowy do poznania wsi Pruszcz i posiada wiele aspektów naukowych, które mogą być wykorzystane w pracach naukowych tego regionu”. Podkreślając jej znaczenie edukacyjne, zwrócił również uwagę na możliwość wykorzystania jej „w pracy szkolnej”⁴¹.

³⁹ Akta osobowe. Opinia o pracy ob. Mieczysława Szymoniaka nauczyciela Szkoły Podstawowej w Pruszczu. Tuchola 31 października 1966 r. Opinia kol. Szymoniak Mieczysława nauczyciela Szkoły Podstawowej w Pruszczu gm. Gostycyn. Pruszcz, 18 lipca 1976 r. Opinia o pracy zawodowej i społecznej dyrektora Szkoły Podstawowej w Pruszczu obywatela Mieczysława Szymoniaka. Gostycyn, 29 grudnia 1976 r. Zbiorcza Szkoła Gminna w Gostycynie. Powołanie na stanowisko nauczyciela dyplomowanego. Gostycyn, 15 października 1977 r. Arkusz oceny pracy nauczyciela. Gostycyn, 20 maja 1982 r.

⁴⁰ Dokumenty osobiste. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy. Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego. Pismo do Dyrekcji Szkoły Pruszcz w sprawie przekazania filmu „Mikołaj Kopernik wielki syn narodu polskiego. Bydgoszcz, 25 stycznia 1973 r. Akta osobowe. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Wydział Oświaty i Kultury w Tucholi. Wniosek o przyznanie nagrody Kuratora Okręgu Szkolnego. Tuchola, 9 kwietnia 1973 r.

⁴¹ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 81. Recenzja W. Mrozka zamieszczona na ostatniej stronie pracy dyplomowej.

Propagowanie kultury regionu

Na zachowanej sprzed lat mapie Gór Świętokrzyskich widnieje adnotacja: „Strony rodzinne Dziadka Mikołaja. Także strony rodzinne Stefana Żeromskiego”⁴². Ten wymowny wpis Mieczysława Szymoniaka, zapewne pierwotnie skierowany do jego dzieci, to swego rodzaju przesłanie również dla nas, współcześnie żyjących. Świadczy o szacunku i pamięci do miejsca pochodzenia, które ukazane jest na szerszym, społeczno-kulturowym, tle. Obrazuje zasadniczą myśl działań edukacyjnych i pedagogicznych dotyczących budowania szacunku do tego co lokalne, ale zakotwiczone w szeroko rozumianej przestrzeni dziedzictwa przeszłości.

Myśl ta towarzyszyła Mieczysławowi Szymoniakowi, gdy – podczas nauki w toruńskim studium nauczycielskim – przygotowywał monografię geograficzno-gospodarczą Pruszcza. Podzielił ją na osiem części. Oprócz wstępu, wniosków końcowych i bibliografii praca zawiera charakterystykę środowiska geograficznego wsi, opis panujących tam stosunków gospodarczych (rolnictwo, handel, budownictwo) oraz demograficznych. Swoją uwagę skupił także na zagadnieniach dotyczących komunikacji, oświaty i kultury, jak również opieki medycznej. Treść uzupełniały fotografie (głównie z lat sześćdziesiątych) oraz wykonane przez Mieczysława Szymoniaka wykresy, diagramy i mapy. W związku z brakiem dostępu do źródeł ukazujących wcześniejszą historię Pruszcza skupił się przede wszystkim na okresie międzywojennym, który odtworzył z pamięci własnej oraz na podstawie rozmów z najstarszymi mieszkańcami⁴³.

Zdaniem autora monografii ta „cicha, niczym dotąd nierozsławiona” wieś warta jest uwagi, „uchwycenia na żywo obecnego życia” a przede wszystkim „uratowania tego, co czas pokrywa zapomnieniem”⁴⁴. Ważnym elementem rekonstrukcji dziejów okazała się pamięć najstarszych mieszkańców. Stała się „aktywnym przypominaniem, łączeniem danych”, które pojawiły się na skutek prowadzonych rozmów⁴⁵. Autor zdawał sobie sprawę z niedostatków swojej pracy. Dlatego monografii nie uważał za zakończoną. Traktował ją „jako zachętę do pisania dzieła doskonalszego”. Czytelników, zwłaszcza młodszego pokolenia, zapraszał do dalszych poszukiwań: „jeżeli (...) stwierdzisz, że coś istotnego pominąłem o czym ci wiadomo, nie rozpaczaj (...). Nic straconego. Każdy z nas ma prawo i obowiązek kontynuowania rozpoczętego przeze mnie zadania, bez względu na wiek, czy umiejętności pisarskie. Bowiemy fakty najprościej nawet zapisane zawsze będą cennym dokumentem dziejowym”⁴⁶.

⁴² Dokumenty osobiste. Mapa turystyczna Gór Świętokrzyskich z odręczną adnotacją Mieczysława Szymoniaka.

⁴³ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 2.

⁴⁴ Tamże, s. 2-3.

⁴⁵ E. Fromm, *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2012, s. 50.

⁴⁶ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 2-3.

Z perspektywy czasu waloru źródłowego nabrały również dane zgromadzone i opracowane przez autora monografii dotyczące okresu powojnia, zamknięte na przełomie lat 1963/1964. Jako syn przedwojennego wyrobnika i drwala, który na skutek reformy rolnej otrzymał własne gospodarstwo, zachodzące wówczas procesy gospodarcze oraz ustrojowe interpretował jako działania zmierzające do niwelowania różnic społecznych. W jego ocenie dawały one wszystkim równe szanse, bez względu na pochodzenie. Jak podkreślił, wielu mieszkańców ze wzruszeniem wspominało reformę rolną, kiedy „przygotowywali paliki do wyznaczania po raz pierwszy w ich życiu ich własnej ziemi”⁴⁷. Dla wielu młodych rozpoczął się czas awansu społecznego, do którego drogę otwierała możliwość zdobycia wykształcenia również pozarolniczego. Nauczyciele zachęcali uczniów do kontynuowania nauki. Niekiedy spotykali się ze sprzeciwem rodziców, którzy takiej potrzeby nie widzieli, zwłaszcza u swoich córek. Zdzisława Kaźmierczak wspomina:

Jak miałam iść do szkoły średniej, to z jednej strony opanowywało mnie przerażenie, a z drugiej ciekawość. (...) Moja mama to akceptowała. Tata niekoniecznie, chociaż był człowiekiem aktywnym, działającym na forum wsi i gminy. (...) Ojciec był zdania, że dziewczyna musi się nauczyć praktycznych rzeczy, gotowania, szycia. Gdy dowiedział się o moich planach pójścia do szkoły do Bydgoszczy powiedział, że absolutnie, to nie wchodzi w grę. (...) Zgodził się, abym uczyła się w Technikum Leśnym w Tucholi⁴⁸.

Tak oto „dawne” mierzyło się z tym co nowe.

W panujących wówczas socjalistycznych realiach Mieczysław Szymoniak przed mieszkańcami Pruszcza stawiał ważne zadanie. Dążył do tego, aby stali się grupą społeczną, prawdziwą wspólnotą. Jak pisał Stanisław Ossowski, jest to możliwe „wtedy, i tylko wtedy, gdy zjawia się (...) świadomość łączności społecznej i gdy ta świadomość objawia się w (...) zachowaniu”⁴⁹. Dla Mieczysława Szymonia-ka Pruszcza jako miejsce łączące w sobie przeszłość i teraźniejszość miał stanowić spoiwo, dzięki któremu mieszkańcy stworzą „więź społeczną”, na którą składa się „aprobująca świadomość przynależności i uczestnictwa”, identyfikacja z grupą, wspólnota wartości, celów i norm oraz współdziałanie, którego celem jest „pozytywne zainteresowanie losem innych”⁵⁰. Autor monografii zdawał sobie sprawę z trudności. Pisał: „Zamienili nam ojcowie pański dom na własny, trepy na buty, kopającą lampę naftową na światło elektryczne, zamieńmy dziesiątki studni na wodociągi, niewykorzystane ugory na boisko, wiejską nudę na kwitnące życie kul-

⁴⁷ Tamże, s. 77.

⁴⁸ M. Sass, *Pruszcza*, s. 182.

⁴⁹ S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 40.

⁵⁰ Tamże, s. 37-39.

turalne⁵¹. Wypominał „częstą nieufność do tego co nowe i postępowe”, brak zrozumienia wobec pracy dla dobra wspólnego, a jedynie poszukiwanie zadowolenia „z osiągnięć osobistych”. Zachęcał do większej otwartości, „nawiązania kontaktu ze szerszym światem, do poznania i wymiany osiągnięć. Jedynie konfrontacja własnego dorobku z dorobkiem innych wsi może uczynić Pruszcz wsią gościnniejszą dla postępu, a społeczeństwu Pruszcza przynieść jeszcze większe korzyści i zadowolenie⁵².

Podstawą inkluzji społecznej miała być współodpowiedzialność i współdziałanie, które współcześnie w naukach społecznych określa się mianem edukacji środowiskowej, regionalnej, wiedzy o ojczyźnie lokalnej, prywatnej. Powrót do korzeni budowany na świadomości wspólnych dziejów miał stanowić podstawę do rozwoju, planowania oraz realizowania działań edukacyjnych i animacyjnych⁵³. M. Szymoniak nie odrzucał dziedzictwa przeszłości: „Fakty pozytywne, zrodzone przez twórczą działalność naszych przodków niech będą dla nas drogowskazem na przyszłość (...) a fakty nie brzmiące najmilej, choćby wynikały z nieświadomości ojców, jako ich błędy, niech będą częścią naszego, życiowego, doświadczenia⁵⁴. Zdawał sobie sprawę, iż jest to proces złożony. Wymagający cierpliwości, zaangażowania, wytrwałości, wiedzy oraz umiejętności, gdyż „trudno ożywić to, co już straciło znaczenie, co odeszło w zapomnienie⁵⁵. Dlatego swojej monografii nadał charakter „działania świadomego”, wykraczającego poza „teraźniejszą chwilę”, odczytującego bodźce „w kontekście ich historii i skutków, jakie mogą wycisnąć na przyszłość⁵⁶.

Mieczysław Szymoniak swoją monografię traktował jak kronikę. W latach późniejszych dopisywał w niej, kolejne, ważne wydarzenia. Wklejał aktualne fotografie. Nie bez satysfakcji odnotowywał fakty świadczące o rozwoju miejscowości: budowa nowej szkoły – „tysiąclatki” (1966), wylanie nawierzchnią asfaltową drogi polnej między Pruszczem a Bagienicą (1970), rekonstrukcja wieży kościelnej (1986), która spłonęła podczas pożaru wsi w 1921 roku. Przy planie sytuacyjnym działek budowlanych z roku 1964 sześć lat później dopisał: „To już nie plan a rzeczywistość. 40 domków już prawie gotowych a ich obejścia niczym nie przypominają łąnów szumiącej tu na 10 ha pszenicy⁵⁷. Kiedy przyszło mu coś skrytykować, czynił to

⁵¹ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 3.

⁵² Tamże, s. 78.

⁵³ J. Suchodolska, *Pedagogia o potrzebie edukacji regionalnej*, [w:] *Szkoła na pograniczach*, red. T. Lewowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 111-112.

⁵⁴ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 3.

⁵⁵ H. Guzy-Steinke, *Edukacja regionalna – w poszukiwaniu tego, co zapomniane*, [w:] *Edukacja jutra. Wartości, wychowanie, kształcenie*, red. A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2017, s. 97.

⁵⁶ M. Heller, *Moralność*, s. 44.

⁵⁷ M. Szymoniak, *Monografia*, s. 67.

z poczuciem humoru, dystansu, realizmu, ale i nutą złośliwości. Pisząc na temat nowej szkoły stwierdził: „Jeden zasadniczy mankament (...) to brak z prawdziwego zdarzenia sali gimnastycznej”. Poniżej skomentował fotografię, na której Edward Megger spogląda na prace wstępne rozpoczynającej się inwestycji: „Zadumany o przyszłość ówczesny kier. szkoły w Pruszczu układający życiowe plany na fundamentach nowej szkoły, którą nawet trudno było sobie wyobrazić”⁵⁸.

Podsumowanie

Mieczysław Szymoniak to nauczyciel, którego „podstawowym atrybutem” było „zamiłowanie do pracy z dziećmi i młodzieżą”, a cnotą „gruntowna wiedza w dziedzinie nauczania”, umiejętności dydaktyczne jak również kultura osobista⁵⁹. Jego droga zawodowa opierała się na pasji, zaangażowaniu, profesjonalizmie, solidnej wiedzy aktualizowanej, uzupełnianej i poszerzanej. Podczas lekcji „zabierał” swoich uczniów w podróż po różnych geograficznych krainach. Pobudzał wyobraźnię. Otwierał świat zewnętrzny. Inspirował. Uczył odpowiedzialności i samodzielności.

To również zaangażowany społecznik, patriota, miłujący ojczyznę, także tę najbliższą. Dla jej rozwoju wykorzystywał swoją pozycję i miejsce w ówczesnych strukturach polityczno-partyjnych. W podejmowanych działaniach charakteryzował się głębokim realizmem. Niósł pozytywne przesłanie co do świata wartości, jego poznawania i doskonalenia. Z dystansem odnosił się do pochwał pod swoim adresem. Na skierowanym do niego piśmie z Sądu Powiatowego w Chojnicach, w którym proponowano przyjęcie obowiązków kuratora sądowego dla nieletnich podkreślił fragment, w którym wymieniano jego zalety oraz wysokie kwalifikacje. Fragment ten opatrzył komentarzem: „Jeżeli to robić będę, nigdy przez kupienie mnie frazesami”⁶⁰.

Mając za sobą szereg doświadczeń życiowych i zawodowych, zachęcał kolejne pokolenia wychowanków do własnego (samo)rozwoju. Przekonywał, że ma on sens, jedynie wtedy gdy jest bezinteresowny i uwzględnia dobro drugiego człowieka. Przestrzegał, aby nie wyrzekać się wartości dla doraźnego zysku. Swoją postawą zaświadczał, iż warto być wiernym zasadom, ideałom, gdyż tylko one nie przemijają, chociaż niekiedy cieszą się większą lub mniejszą popularnością i akceptacją, jak pogoda. „Jaką mamy pogodę?” – miał zwyczaj pytać swoich uczniów. Kiedy usłyszał, że dzisiaj nie ma pogody, bo właśnie pada deszcz albo wieje silny wiatr odpowiadał: „Pogoda jest zawsze, tylko czasami dobra albo zła”.

⁵⁸ Tamże, s. 71.

⁵⁹ T. Pilch, *Spór o szkołę*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999, s. 208.

⁶⁰ Dokumenty osobiste. Sąd Powiatowy w Chojnicach. Wydział dla Nieletnich. Pismo w sprawie przyjęcia obowiązków kuratora sądowego. Chojnice, 18 listopada 1968 r.

Bibliografia

Źródła

- Akta osobowe M. Szymoniaka z lat 1945-1986 o numerze ewidencyjnym 112 znajdujące się niegdyś w zasobach Gminnego Zespołu Ekonomiczno-Administracyjnego Szkół Gostycyn. Obecnie w zbiorach autora.
- Arkusze oceny pracy nauczyciela. Gostycyn, 20 maja 1982 r.
- Charakterystyka M. Szymoniaka sporządzona 4 września 1951 r. przez pracownika MO.
- Notatka z wywiadu przeprowadzonego z M. Szymoniakiem przez Bernarda Sterniczuka z Posterunku Milicji Obywatelskiej w Zakrzewie. Zakrzewo, 12 września 1951 r.
- Institut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Poznaniu. Zaświadczenie potwierdzające zdanie egzaminu kwalifikacyjnego równoważnego wyższym studiom zawodowym – kierunek geografia. Poznań, 28 maja 1979 r.
- M. Szymoniak, Kwestionariusz osobowy. Pruszcz, 16 września 1970 r.
- Odpis aktu urodzenia M. Szymoniaka. Złotów, 29 marca 1951 r.
- Odpis dyplomu Studium Nauczycielskiego poświadczający, iż M. Szymoniak w latach 1962/64 odbył studia na kierunku geografia z historią i złożył egzamin dyplomowy 26 lipca 1964 r. Tuchola, 28 lipca 1964 r.
- Opinia o pracy ob. Mieczysława Szymoniaka nauczyciela Szkoły Podstawowej w Pruszczu. Tuchola, 31 października 1966 r.
- Opinia kol. Szymoniak Mieczysława nauczyciela Szkoły Podstawowej w Pruszczu, gm. Gostycyn. Pruszcz, 18 sierpnia 1976 r.
- Opinia o pracy zawodowej i społecznej dyrektora Szkoły Podstawowej w Pruszczu obywatela Mieczysława Szymoniaka. Gostycyn, 29 grudnia 1976 r.
- Pismo M. Szymoniaka do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie w sprawie przeniesienia w stan pozasłużbowy. Radawnica, 15 czerwca 1956 r.
- Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tucholi w sprawie zatrudnienia M. Szymoniaka na stanowisku kierownika Powiatowego Domu Kultury. Tuchola, 14 września 1956 r.
- Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tucholi. Wydział Oświaty i Kultury. Pismo do M. Szymoniaka o przeniesieniu z szkoły w Bagienicy do Pruszcza. Tuchola, 18 sierpnia 1965 r.
- Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Tucholi. Powołanie na stanowisko kierownika powiatowego ogniska metodycznego. Tuchola, 12 września 1968 r.
- Prezydium Powiatowej Rady Narodowej. Wydział Oświaty i Kultury w Tucholi. Wniosek o przyznanie nagrody Kuratora Okręgu Szkolnego. Tuchola, 9 kwietnia 1973 r.
- Rękopis życiorysu M. Szymoniaka spisanego w Złotowie 11 września 1950 r.
- Świadectwo ukończenia Studium Przedmiotowo-Metodycznego na kierunku geografia. Bydgoszcz, 15 września 1976 r.
- Wniosek M. Szymoniaka do Inspektoratu Oświaty w Tucholi w sprawie zatrudnienia w szkole w Pruszczu lub Klonowie. Pruszcz, 7 lipca 1959 r.
- Wniosek o nadanie orderu – odznaczenia. Złoty Krzyż Zasługi. Tuchola, 10 stycznia 1974 r.
- Wniosek o nadanie orderu – odznaczenia. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Gostycyn, 16 grudnia 1986 r.

Wywiad na temat M. Szymoniaka przeprowadzony przez szeregowego Kazimierza Kotlarka z Posterunku Milicji Obywatelskiej w Złotowie.

Umowa o pracę zawarta dnia 30 kwietnia 1987 r.

Urząd Stanu Cywilnego w Krajence. Odpis skrócony aktu małżeństwa M. Szymoniaka i G. Betańskiej. Krajenka, 27 lutego 1947 r.

Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy. Wniosek o zatwierdzenie kandydata na stanowisko dyrektora szkoły w Pruszczu, gmina Gostycyn. Gostycyn, 18 sierpnia 1976 r.

Zbiorcza Szkoła Gminna w Gostycynie. Powołanie na stanowisko nauczyciela dyplomowanego. Gostycyn, 15 października 1977 r.

Zbiorcza Szkoła Gminna Gostycyn. Pismo do M. Szymoniaka w sprawie rozwiązania stosunku pracy w związku z przejściem na emeryturę. Gostycyn, 25 października 1982.

Dokumenty osobiste

Teczka zawiera dokumenty gromadzone przez M. Szymoniaka na przestrzeni lat i podzielone na następujące części: Sprawy osobiste – rodzinne; Praca – sprawy zawodowe; Edukacja osobista. Obecnie w zbiorach autora.

Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego. Wstępny Kurs Pedagogiczny w Złotowie. Zaświadczenie z 21 grudnia 1945 r.

Kuratorium Okręgu Szkolnego w Szczecinie. Kurs wakacyjny dla czynnych niewykwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych. Zaświadczenie. Złotów, 26 lipca 1947 r.

Mapa turystyczna Gór Świętokrzyskich z odręczną adnotacją M. Szymoniaka.

Odręczna notatka zatytułowana „Refleksja życiowo-historyczna” wpięta między świadectwami Szkoły Powszechnej w Pruszczu.

Państwowa Komisja Egzaminów Nadzwyczajnych w Szkołach Powszechnych w Tucholi. Świadectwo Egzaminu Nadzwyczajnego. Tuchola, 31 lipca 1945 r.

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy. Kuratorium Okręgu Szkolnego Bydgoskiego. Pismo do Dyrekcji Szkoły Pruszcz w sprawie przekazania filmu „Mikołaj Kopernik wielki syn narodu polskiego”. Bydgoszcz, 25 stycznia 1973 r.

Sąd Powiatowy w Chojnicach. Wydział dla Nieletnich. Pismo w sprawie przyjęcia obowiązków kuratora sądowego. Chojnice, 18 listopada 1968 r.

Świadectwo Dojrzałości Liceum Pedagogicznego. Słupsk, 25 lipca 1956 r.

Zaoczne Studium Nauczycielskie w Toruniu. Zawiadomienie o przyjęciu na studia zaoczne, kierunek geografia. Toruń, 5 czerwca 1962 r.

Zaświadczenie ukończenia kursu centralnego dla kierowników ognisk metodycznych geografii, Gdynia 19 lipca 1969 r.

Wszechnica Radiowa. Zaświadczenie zdania egzaminu. Złotów 20 listopada 1950 r.

Relacje

Grzempa Emilia, Relacja w zbiorach autora.

Literatura

- Arendt H., *Kondycja ludzka*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2010.
- Braudel F., *Historia i trwanie*, Czytelnik, Warszawa 1999.
- Chmielewski W., *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944-1956)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006.
- Fromm E., *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2012.
- Grzybowski R., *Polityczne priorytety i elementy codzienności socjalistycznej szkoły. Wybór studiów poświęconych dziedzictwu edukacyjnemu PRL-u*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Guzy-Steinke H., *Edukacja regionalna – w poszukiwaniu tego, co zapomniane*, [w:] *Edukacja jutra. Wartości, wychowanie, kształcenie*, red. A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2017.
- Heller M., *Moralność myślenia*, Copernicus Center Press, Kraków 2015.
- Kozielecki J., *Moje wzloty i upadki. Autobiografia z psychologią w tle*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2009.
- Mauersberg S., Walczak M., *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944-1956)*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Warszawa 2005.
- Ossowski S., *O osobliwościach nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Pilch T., *Spór o szkołę*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999.
- Pro memoria. Wincenty Mazurkiewicz (1938-2004)*, red. J. Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna, Gdańsk – Elbląg 2008.
- Sadowska J., *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej. Geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001.
- Sass M., *Ks. kan. Józef Bruski – proboszcz z Pruszcza. Życie i dzieło*, Magraf s.c., Bydgoszcz 2003.
- Sass M., *Pruszcz. (Auto)portret pomorskiej wsi*, Magraf s.c., Bydgoszcz – Pruszcz 2021.
- Suchodolska J., *Pedagodzy o potrzebie edukacji regionalnej*, [w:] *Szkoła na pograniczach*, red. T. Lewowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
- Szuba L., *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944-1956*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.
- Szymoniak M., *Monografia geograficzno-gospodarcza wsi Pruszcz, gromada Gostycyn, pow. Tuchola, województwo bydgoskie*, Toruń 1964. Maszynopis w zbiorach autora.
- Theiss W., *Zniewolone dzieciństwo*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1996.
- Theiss W., *O metodzie historycznej w pedagogice społecznej*, „Pedagogika Społeczna”, 2006, 4, s. 117-131.
- Zaangażowanie? Opór? Gra? Szkic do portretu nauczyciela w latach PRL-u*, red. R. Grzybowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Węsierski A., *Toksyczna agentura*, cz. II, Machina Druku, Toruń 2020.